

I SLOBODA IZRAŽAVANJA

U periodu na koji se ovaj monitoring izveštaj odnosi, zabeleženo je više slučajeva koji ukazuju na moguće povrede slobode izražavanja.

1. *Pretnje i pritisci*

1.1. Dnevne novine „Kurir“ prenele su da je Tomi Rakočeviću, njihovom dopisniku, dok je izveštavao o smrti Ratka Butorovića, radnik obezbeđenja hotela „Park“ u Novom Sadu udario šamar. Butorović, predsednik fudbalskog kluba „Vojvodina“, preminuo je u apartmanu hotela „Park“ čiji je bio vlasnik, 8. juna 2013. godine. Napadu na Rakočevića, prema pisanju „Kurira“, prisustvovao je i policajac koji je u trenutku kada je radnik obezbeđenja novinaru udario šamar, samo okrenuo glavu. „Kurir“ takođe tvrdi da je Rakočević napadnut, jer je pokušao da odbrani svog kolegu iz dnevnih novina „Blic“, koga je isti radnik obezbeđenja verbalno napao. Redakcija „Kurira“ osudila je napad i pozvala nadležne da zaštite novinare kako bi oni mogli da obavljaju svoj posao nesmetano. Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) osudilo je napad i podsetilo da se u skladu sa Krivičnim zakonom zanimanja od značaja za javno informisanje smatraju poslovima od javnog značaja. Udruženje novinara Srbije (UNS) tražilo je od nadležnih da se incident ispita, te naročito ukazalo da je policija dužna da u sličnim situacijama reaguje, kao što bi reagovala da je napadnut njihov kolega, a ne da okreće glavu.

Zakonom o javnom informisanju propisano je da нико не сме да врши било какав физички или други притисак на јавно гласило и његово осoblje, као ни утицај подесан да их омете у обављању посла. С друге стране, Кривични законик заниманја која су од значaja за јавно информисање (редник, новинар, снимателј, итд) дефинише као послове од јавног значaja који са собом nose пovećani rizik za lica koja ga obavljaju. Iako se u javnosti, nakon višestrukih napada na novinare, više puta diskutovalo o tome da li ih treba svrstati u red službenih lica ili ne, novinari do danas nisu dobili taj status, a povećana заштита se obezbeđuje само u slučaju угрожавања sigurnosti novinara ili njemu bliskog lica, u vezi sa poslovima koje obavlja, ubistva ili nanošenja teške telesne povrede. U situaciji kada неко лице нападне новинара, односно kao u ovom slučaju ošamari novinara, i na taj način

ga spreči u obavljanju posla, iako je taj posao već definisan kao posao od javnog značaja sa povećanim rizikom za lice koje ga obavlja, Krivični zakonik ne predviđa nikakvu posebnu zaštitu mimo one koja se pruža svim licima. Ovakvo rešenje Krivičnog zakonika, na određeni način dovodi u pitanje i primenu odredbe Zakona o javnom informisanju shodno kojoj niko ne sme da vrši bilo kakav fizički ili drugi pritisak na novinara, kao ni uticaj podesan da ga omete u obavljanju posla. Čini se da se propuštanjem da se poslovi od javnog značaja i sa povećanim rizikom za lica koja ih obavljaju zaštite strožim krivičnopravnim sankcijama u većem broju krivičnih dela, dovode u pitanje adekvatnost zaštite, ne samo novinara, već i drugih profesija koje je Krivični zakonik proglašio poslovima od javnog značaja, npr. lekara i medicinskog osoblja, zaposlenih u javnom prevozu ili advokata. Prema pisanju „Kurira”, ceo incident je posmatrao policajac koji je videvši šta se dešava, samo okrenuo glavu. U takvoj situaciji se osnovano postavlja pitanje na koji to način policijski službenik treba, ali i ima obavezu da reaguje. Na prvom mestu, Kodeks policijske etike kao glavne ciljeve policije i policijskih službenika predviđa održavanje javnog reda i sprovođenje zakona, ali i zaštitu i poštovanje ljudskih prava, pružanje pomoći i služenje ljudima u skladu sa Ustavom i zakonom. U skladu sa odredbama Zakona o policiji, policijski službenici su obavezni da u svaku dobu preduzimaju neophodne radnje radi zaštite života i lične bezbednosti ljudi i imovine. Kada je reč o ljudskim pravima, Ustavom Republike Srbije je predviđeno da je fizički integritet svakog lica nepovrediv. Kako se u konkretnom slučaju govori o sprečavanju novinara da vrši svoj posao, podsećamo da se Ustavom jemči sloboda mišljenja i izražavanja, kao i sloboda da se govorom, pisanjem, slikom ili na drugi način traže, primaju, ali i šire obaveštenja i ideje. Sloboda izražavanja može se zakonom ograničiti, ali samo ako je to neophodno radi zaštite prava i ugleda drugih, čuvanja autoriteta i nepristrasnosti suda i zaštite javnog zdravlja, morala demokratskog društva i nacionalne bezbednosti Republike Srbije, što u ovakvoj situaciji nije bio slučaj, a i da jeste, o tome odluku ne može doneti pojedinac i to po sopstvenom nahodenju. To znači da bi svaki policijski službenik morao da preduzme mere predviđene zakonom i profesionalnim kodeksom, u cilju očuvanja prava, kako onih koji informišu javnost, tako i onih koji te informacije primaju. Ovo tim pre, ako se ima u vidu da se u skladu sa Ustavom Republike Srbije ludska i manjinska prava zajemčena Ustavom neposredno primenjuju, a odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovodenje, a da je članom 10 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda zajemčeno pravo svakoga na slobodu izražavanja, koje uključuje slobodu posedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice.

1.2. Ministar finansija Mlađan Dinkić, reagovao je povodom pisanja dnevnog lista „Informer“ da je Specijalno tužilaštvo zaustavilo istragu protiv njega zbog sumnje da je umešan u aferu pronevere milijardi dolara koje su posle petooktobarskih promena 2000. godine, tajnim kanalima iznesene na Kipar. „Informer“ je pisao i o tome da je Dinkić pod istragom zbog sumnje da je umešan u milionske malverzacije prilikom osnivanja i privatizacije Nacionalne štedionice. Dinkić je u svom odgovoru naveo da optužbe iznete na njegov račun nisu tačne i da je „notorna neistina“ da je on „upleten u nekakvu 'pljačku veka'“. U svom odgovoru, ministar finansija je pozvao direktora policije Milorada Veljovića i tužioca Miljka Radisavljevića da „pokrenu sve neophodne radnje i istraže pod hitno sve navode iznete u tekstu“, zahtevao da se ceo predmet kojim se bavio „Informer“ otvorи за javnost i da tužilaštvo obavesti javnost o svim činjenicama u vezi sa tim predmetom. Dinikić je pozvao i predsednika da sazove hitnu sednicu Nacionalnog saveta za bezbednost, jer su se, prema njegovim tvrdnjama, „pojedinci iz policije otrgli kontroli i zajedno s tabloidnim novinarima presuđuju i pozivaju na linč“, čime je „ugrožena bezbednost svakog građanina“. Ministar finansija je pozvao redakciju tog lista da obznani javnosti koje od njihovih novinara finansira jedan deo policije, a izvore – da „stanu imenom i prezimenom pred svakoga čiji ugled blate“. Tom prilikom je i najavio da će podneti krivičnu prijavu protiv glavnog i odgovornog urednika dnevnih novina „Informer“ i protiv NN lica u policiji.

Zakonom o javnom informisanju predviđeno je da je javno informisanje slobodno i u interesu javnosti, da ne podleže cenzuri, kao i da niko ne sme da ograničava slobodu javnog informisanja, nijednim načinom podesnim da ograniči slobodan protok ideja, informacija i mišljenja. Posebno, niko ne sme da vrši pritisak na javno glasilo i njegovo osoblje, kao ni uticaj podesan da ih omete u obavljanju posla. Eventualni uticaj državnih funkcionera, u ovom slučaju ministra finansija, na tužilaštvo kao i njegovo eventualno učešće u malverzacijama prilikom osnivanja i privatizacije Nacionalne štedionice, nesumnjivo jeste informacija o događajima i ličnostima o kojima javnost ima opravdani interes da zna, te je tim pre neophodno, upravo u ovakvim slučajevima, zaštititi pravo da se ideje, informacije i mišljenja o stvarima od javnog interesa objavljuju slobodno. Zakon o javnom informisanju predviđa da svako lice na koje se odnosi netačna, nepotpuna ili druga informacija čije je objavljivanje u skladu sa ovim zakonom zabranjeno, a koje zbog njenog objavljivanja trpi štetu, ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete, nezavisno od drugih pravnih sredstava koja tom licu stoje na raspolaganju. Dakle, Mlađan Dinkić ima zakonski osnov da podnese tužbu protiv novinara, urednika i osnivača medija, međutim, u ovakvim i sličnim situacijama je važan motiv iz kojeg se tužba podnosi, odnosno, da li se tužbom ograničava sloboda izražavanja onih koji se

bave poslovima u oblasti javnog informisanja i građana koji imaju, ne samo interes, već i Ustavom ratifikovanom Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, zajemčeno pravo na slobodu izražavanja, kojim je obuhvaćeno i pravo da primaju informacije, odnosno stavove i mišljenja drugih lica. U ovom slučaju, začuđujuća je izjava ministra finansija da su se pojedinci iz policije „otrgli kontroli“, odnosno, da neke „novinare finansira jedan deo policije“, naročito imajući u vidu da je ostalo nejasno na koji način su se pojedinci otrgli kontroli i zašto nisu preduzete odgovarajuće zakonske mere prema licima iz policije za koja se implicira da krše zakon. Nažalost, ovaj slučaj samo oslikava kulturu komunikacije između političara i medija u Srbiji koju, s jedne strane, karakterišu senzacionalističke optužbe uz pozivanje na, po pravilu, anonimne izvore, a sa druge, pretnje sudskim progonom i optužbe za korumpiranost ili rad koji nije u interesu javnosti, već policije, odnosno pojedinih krugova u policiji.

1.3. „Naše novine“ tvrde da im je, nakon što su objavili tekst da Mlađan Dinkić ne plaća redovno porez, stigla opomena Poreske uprave Beograd, filijala Palilula, da izmire svoja poreska dugovanja u roku od pet dana, pod pretnjom prinudnog izvršenja. Iako u Poreskoj upravi tvrde da ova dva događaja nisu u vezi, „Naše novine“ i Nezavisno udruženje novinara Srbije, ne sporeći da svako treba da ispunjava svoje poreske obaveze, ocenili su opomenu Poreske uprave kao još jedan politički pritisak na medije. Prethodno su „Naše novine“ objavile da je ministar finansija devet meseci kasnio sa uplatom poreza na imovinu, zbog čega mu je obračunata kamata u iznosu od 2.119 dinara. Dinkić je ovo potvrdio, rekavši da je omaškom propustio da izvrši jednu upлатu za 2011. godinu, da mu zbog neizmirenih obaveza nikada nije poslata opomena, već da je sam otkrio propust i uplatio dugovani iznos.

Uticaj ministarstva na poresku upravu da se opomenama obraća mediju zbog kritičkog teksta o ministru koji tim ministarstvom rukovodi, ukoliko bi se ispostavilo da se u konkretnom slučaju radilo o tome, čak i u situaciji u kojoj je nesporno da medij nije uredno izmirivao svoje poreske obaveze, predstavljač bi vid pritiska na medij, i to „tihi“ pritisak, koji je po svojoj prirodi mnogo opasniji od otvorenih pritisaka kojima se medijima šalje poruka da vode računa o kojim temama će i na koji način izveštavati. Podsećamo, Zakonom o javnom informisanju je predviđeno da je javno informisanje slobodno i u interesu javnosti, da ne podleže cenzuri, kao i da niko ne sme da ograničava slobodu javnog informisanja nijednim načinom podesnim da ograniči slobodan protok ideja, informacija i mišljenja. U skladu sa odredbama Zakona o javnom informisanju, nosiocima državnih i političkih funkcija ograničena su prava na zaštitu privatnosti koja imaju lica na koja se odnosi informacija, ako je informacija važna za javnost s obzirom na činjenicu da lice na koje se odnosi informacija vrši određenu funkciju. Pitanje da li

državni funkcioneri izvršavaju svoje zakonske obaveze, jeste tema koja je važna za javnost, a činjenica da ministar finansija nije platio porez, podložna je kritici, bez obzira na to koliki je iznos poreske obaveze u konkretnom slučaju.

2. Sudski postupci

2.1. Narodni poslanik Srpske napredne stranke u Skupštini Srbije, dr Aleksandar Radojević, povukao je dve tužbe koje je podneo pred Višim sudom u Čačku – u jednom slučaju, protiv novinara Nebojše Jovanovića, povodom teksta objavljenog u međuvremenu ugašenom dnevnom listu „Press“, a u drugom, protiv istog novinara i izdavača „Čačanskih novina“, zbog teksta objavljenog u tom lokalnom listu. U obe tužbe, Radojević je tražio naknadu štete od po 200.000 dinara, a povodom tekstova iz oktobra prošle godine u kojima je preneta njegova izjava data povodom privatizacije Čačanske fabrike za proizvodnju čipsa, pirea i drugih prerađevina od krompira. Radojević je u izjavi komentarisao nacionalno poreklo i poreklo kapitala sa kojim je jedan od trojice članova konzorcijuma kupaca Čipsare postao suvlasnik tog preduzeća. Spornu izjavu prenelo je više medija, ali je Radojević tužio samo „Čačanske novine“ i novinara Jovanovića. Stojan Marković, glavni urednik „Čačanskih novina“ izjavio je da činjenica da je Radojević tužbu podneo samo protiv njegovog lista i novinara Jovanovića, iako su o događaju gotovo svi mediji izveštavali na isti način, govori o selektivnom pristupu tužioca i nameri da se izvrši pritisak na redakciju „Čačanskih novina“. Marković je rekao da bi Radojević, zbog toga što je nosilac javne funkcije, morao da ima viši prag tolerancije za javnu kritiku onoga što kao funkcioner radi ili govori, ali i da, ako je već odlučio da tuži, ne bi to smeо da radi na način da medije deli na njemu podobne i nepodobne. Radojevićeve tužbe izazvale su brojne reakcije medijskih udruženja, medija, pa čak i predstavnika stranih ambasada, da bi na kraju i predsednik Radojevićeve Srpske napredne stranke, potpredsednik vlade, Aleksandar Vučić, izjavio da je odluka da se u ovom slučaju tužbe podnesu pogrešna i da će Radojević, ukoliko ih ne povuče, biti isključen iz stranke.

U „Indikatorima za medije u demokratiji“ Parlamentarne skupštine Saveta Evrope (Rezolucija 1636 (2008)), navodi se da je veliki broj sudske slučajeva koji se tiču slobode izražavanja indikacija problema u implementaciji nacionalnog medijskog zakonodavstva, te da nameću neophodnost da se menjaju ili zakonodavstvo samo, ili praksa. O načinu na koji može da se menja praksa, i to ne samo sudska, već i praksa tužilaca u ovakvim sporovima, svedoči i slučaj narodnog poslanika dr Aleksandra Radojevića. Radojevićeve odluka da povuče tužbe protiv „Čačanskih novina“ i novinara

Nebojše Jovanovića ohrabrujuća je, bez obzira na motiv koji je poslanika vodio da na taj način postupi. Ono što je posebno značajno jeste da je, prvo, javnost prepoznala da je u slučaju Radojevićevih tužbi reč o pritisku na konkretnog novinara, a da su mediji i medijska udruženja bili solidarni u osudi takvog postupka. Drugo, nesumnjiv pritisak na medije koji ovakvo podnošenje tužbi predstavlja, osuđen je i na političkom nivou, i to upravo od političke grupacije kojoj i sam tužilac pripada. I treće, povlačenje tužbi predstavlja, zapravo, javno priznanje pogrešne odluke tužioca, bez obzira da li je Radojević svoju odluku da tuži iskreno prepoznao kao pogrešnu ili je povlačenje tužbi samo posledica njegove spremnosti da poštuje partijsku hijerarhiju.

2.2. Ustavni sud Srbije doneo je odluku da Vlada Srbije mora da da objašnjenje zbog čega su radna dokumenta na osnovu kojih je posle ubistva premijera Srbije nastao izveštaj tzv. Koraćeve komisije i dalje pod oznakom državna tajna. Ovakva odluka znači da će Upravni sud morati da ponovi postupak u kome je prethodno odbio zahtev novinara „Insajdera“ iz tužbe koju su oni podneli još 2008. godine, tražeći zaštitu prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja. Tužba se ticala zahteva koji je redakcija „Insajdera“ podnela Vladi Srbije u sklopu svog istraživanja okolnosti vezanih za atentat na predsednika Vlade Srbije Zorana Đindjića. Zahtevom se tražio pristup dokumentaciji prikupljenoj tokom rada vladine komisije kojom je predsedavao tada potpredsednik vlade, dr. Žarko Korać, a čiji je cilj bio da ispita da li je bilo propusta u radu obezbeđenja premijera Srbije. Iako je izveštaj Koraćeve komisije, u kojem je navedeno da su postojali brojni propusti u obezbeđenju ubijenog premijera objavljen javno, dokumentacija na osnovu koje je taj izveštaj nastao, između ostalog – zapisnici sa njenih sednica i izjave lica koje je komisija saslušavala, do danas nose oznaku državne tajne. Komisija za ispitivanje propusta u obezbeđenju premijera, jedina se bavila pitanjem odgovornosti Bezbednosno informativne agencije (BIA) i Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP). Komisija je zaključila da je neophodno sprovesti istrage unutar BIA i MUP, što se, međutim, nikada nije dogodilo. Dokumentacija sačinjena i dobijena tokom rada Komisije, do danas nije objavljena, a koliko je poznato nije korišćena ni na suđenju za ubistvo pokojnog premijera. Novinari „Insajdera“ su posle pravnosnažnog okončanja sudskega postupka za ubistvo premijera tražili da se u interesu javnosti oznaka tajnosti skine sa svih dokumenata Koraćeve komisije, ali tadašnja vlada im je dostavila samo izveštaj koji je i inače bio javno dostupan, a pristup ostaloj traženoj dokumentaciji uskratila, pozvavši se na to da je dokumentacija označena kao državna tajna. Nakon ovoga, novinari su podneli tužbu Upravnem судu Srbije, a nakon što je ta tužba odbijena, i ustavnu žalbu. U postupku po ustavnoj žalbi, Ustavni sud je doneo odluku kojom je utvrđeno da je povređeno pravo novinara „Insajdera“ na pravično suđenje i da postupak pred Upravnim sudom mora da se ponovi.

Odluka Ustavnog suda Srbije predstavlja primer dobre sudske prakse i za očekivati je da pozitivno utiče na slobodu izražavanja u Srbiji. Odluka je primer i smernica svim sudovima u Srbiji kako da postupaju u sličnim situacijama, a njenu važnost prepoznao je i sam Ustavni sud, te je zatražio da se, zbog značaja za ljudska prava i građanske slobode u Srbiji, objavi u Službenom glasniku, što jeste svojevrstan presedan. Naročitu težinu ima deo obrazloženja presude kojim je praktično zacementiran stav sudske prakse da činjenica da je neki dokument klasifikovan kao strogo poverljiv, nije sama po sebi dovoljna da se pristup javnosti takvom dokumentu uskrati, već je potrebno da se utvrdi i da li je u konkretnom slučaju klasifikacija dokumenta kao poverljivog zasnovana na legitimnom interesu, kao i da li taj interes preteže nad interesom javnosti da zna, što sve Upravni sud u postupku koji je prethodio ustavnoj žalbi nije uradio.

2.3. Privredni sud u Beogradu doneo je prvostepenu presudu u sporu koji je medijska kuća B92 pokrenula protiv izdavača dnevnog lista „Informer“. Podsetimo, početkom maja 2012. godine, kada je dnevni list koji je u međuvremenu nazvan „Informer“ pokretan, njegov izdavač je pokušao da ga objavi prvo pod imenom „Insajder“, zatim „Insajd“, a na kraju sa nadnaslovom „Zabranjeni Insajder“. Sud je u presudi utvrdio da su na ovaj način povređeni žigovi B92, zabranio njihovu dalju povredu, te dosudio odgovarajući iznos naknade štete. Znak „Insajder“, B92 koristi za označavanje svog televizijskog serijala istraživačkih emisija „Insajder“ koje emituje još od 2004. godine. Autorka „Insajdera“, novinarka Brankica Stanković, dobila je brojne nagrade za svoje emisije, između ostalog nagradu „Dušan Bogavac“ Nezavisnog udruženja novinara Srbije za etiku i hrabrost, dva puta nagradu „Jug Grizelj“ koja se dodeljuje za najviša dostignuća u istraživačkom novinarstvu u službi razvijanja prijateljstva među ljudima i uklanjanja granica među narodima, nagradu „Dr Erhard Busek“ Organizacije medija jugoistočne Evrope (SEEMO) sa sedištem u Beču, za doprinos boljem razumevanju u regionu i nagradu Grada Beograda za novinarstvo. Kompletna ekipa „Insajdera“ za serijal o prevarama u Kolubari “Prevara veka” dobila je nagradu za istraživačko novinarstvo u domenu TV priloga, koju dodeljuju NUNS i Američka ambasada u Beogradu. Serijal je sve vreme izuzetno gledan, a o njegovom ugledu svedoči i činjenica da je u tradicionalnoj anketi lista „Status“, u kojoj učestvuje veliki broj novinara i urednika iz različitih redakcija, Brankica Stanković proglašavana za najboljeg novinara u Srbiji 2005. i 2009. godine, a „Insajder“ za emisiju godine 2006. i 2008. Privredni sud u Beogradu, u svojoj presudi našao je da je „Insajder“ nesumnjivo poznat kao znak visoke reputacije (čuveni žig), te da bi se njegovim korišćenjem od strane izdavača „Informera“ nelojalno izvlačila korist iz takve stečene reputacije ili bi se pak stečenoj reputaciji štetilo. Izdavač

„Informer“ ima pravo da izjavi žalbu protiv ove presude Privrednom apelacionom sudu u Beogradu.

B92 je prvo podnela predlog za određivanje privremene mere zabrane „Insajder timu“ d.o.o. izdavanja novina pod naslovom „Nezavisne novine Insajder“, „Nezavisne dnevne novine Insajder“, „Insajder“, ili drugom koji u sebi sadrži znak „Insajder“. Ovaj predlog je usvojen, a B92 je kasnije podnela i tužbu. „Insajder tim“ d.o.o. je nakon nekoliko dana u kojima zbog odluke suda da odredi meru zabrane po predlogu B92 njihov list nije uspevao da dođe do većeg broja kioska pod imenima „Insajder“ i „Insajd“, odlučio da promeni naslov lista u „Informer“. Iako se u javnosti moglo čuti da je zabrana zapravo pomogla „Informeru“ da dođe do publiciteta, te da je urednik ovog lista na sličan način publicitet uspevao da dobije i ranije (nakon odlaska iz dnevног lista „Kurir“, pokušao je da pokrene „Novi kurir“, od koga je kasnije nastao „Press“), čini se da je najveće dostignuće ovoga spora verovatno prvi slučaj u sudskej praksi u Srbiji da je naslov jedne televizijske emisije, i to istraživačke novinarske emisije, priznat kao čuveni žig u smislu člana 6bis Pariske konvencija za zaštitu industrijske svojine. Ovakvi žigovi, naime, uživaju posebnu zaštitu koja nije ograničena samo na iste ili slične vrste roba ili usluga, već se približava apsolutnoj. Na ovaj način, televizijski serijal istraživačkih emisija „Insajder“, pored pomaka koje je pravio na medijskoj sceni, napravio je i značajan pomak u primeni propisa o zaštiti intelektualne svojine u Srbiji, posebno u odnosu na zaštitu žigova u medijskoj sferi.